

МИША ЂУРКОВИЋ
Институт за европске студије
Београд

УДК 94(4)“1845/...“:32(27+321.7)
Оригиналан научни рад
Примљен: 01.02.2019
Одобен: 22.02.2019
Страна: 313-325

ХРИШЋАНСКА ДЕМОКРАТИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА*

Сажетак: У овом раду аутор обрађује развој хришћанске демократије после Другог светског рата у Европи. Нагласак је на деловању кључних политичких партија. Посебно су обрађени настанак и развој италијанске партије Хришћанска демократија и немачке Хришћанско демократске уније. Аутор показује како су се мењали програми, структура и оријентација ових партија. Други део чланка обрађује деловање и проблеме кључних ХД партија после 1990 као што су ЦДУ, аустријска ОВП и холандска ЦДА. На крају се даје кратак преглед историје европског оквира сарадње ових партија који је довео до формирања ЕПП, која је и данас најважнија групација у Европском парламенту, и даје председника Европске комисије већ две деценије.

Кључне речи: хришћанска демократија, католицизам, Европа, комунизам, политичке партије

Прошле године је објављен веома занимљив зборник о хришћанској демократији (ХД) који су уредила двојица пољских аутора. У изванредном уводу, Волфрам Кајзер, који је данас без сумње највеће име за истраживање историје и развоја ХД, дао је веома користан преглед проблема који су повезани са радом на овом пољу.¹ Златно доба истраживања ХД прошло је одавно и данас највећи број институција и фондација новац даје за истраживање популистичких и евоскептичких партија. Много је мање активних ХД партија него раније, оне мање афирмишу своју хришћанску страну, њихови истраживачки центри и фондације подржавају истраживање других, популарнијих тема, водећи католички универзитети такође се више не баве истраживањем ХД нити анализом рада таквих партија и покушајима да се на њих утиче. Но, Кајзер примећује да је и даље остало много проблема који су и кроз историју дефинисали претходна истраживања и рад на том пољу: пре свега оно што он зове „менталитетом опсаде“ код римокатоличке струје.

* Чланак је настао као део рада на пројекту 179014 који подржава министарство просвете, науке и технолошког развоја републике Србије.

¹ Kaiser, (2018).

Наиме, иако ХД јесте преобладајуће католички феномен, истраживачи су константно и дуго игнорисали нимало занемарљиву традицију калвинистичке и протестантске хришћанске демократије која иде од Кујперса. Ни данас нема озбиљне размене нити компаративних истраживања између медитеранско-романске традиције и скандинавских центара. Део менталитета опсаде је и одбијање да се истражи компаративна историја односа ХД партија и социјалдемократије у двадесетом веку. Ово је један од теоријски најзанимљивијих изазова, јер су њихов однос обележили и заједничка борба против тоталитаризма и тоталитарних идеологија, и борба за исте гласаче, и заједничка изградња државе благостања, али и велике коалиције, посебно у германским земљама.

Кајзер такође указује и на оно што је све време било једно од најважнијих питања после Другог светског рата, на дебату о такозваном великом Х (*capital C*), односно о томе у којој мери хришћанско (или католичко) у имену хришћанска демократија треба да буде наглашено и истакнуто. Француска МРП је нпр. од почетка била противна и самом називу *хришћанска демократија*, сматрајући да је неприхватљиво да у имену партије буде и конфесионална одредница, иако је њена политика припадала том пољу. У сваком случају, ХД партије су заиста обележиле период друге половине двадесетог века у западној Европи, остављајући иза себе богато и занимљиво наслеђе у које спадају и држава благостања, и њена реформа од осамдесетих, и формирање ЕЕЗ и ЕУ, и еволуција у питањима вредности и идеологије која је умногоме пратила оно што се са Ватиканом дешавало око и након Другог ватиканског концила. Овде можемо да дамо само једну кратку скицу развоја ХД у поменутом периоду, са навођењем најважнијих актера, партија и резултата, и да упутимо читаоца на релевантну литературу помоћу које може да прошири своја сазнања.

Иако су неке политичке групације попут италијанских католика почеле да обнављају рад још за време рата, стварно формативни период хришћанско-демократских партија било је време између 1945 и 1950. У том периоду формирала се и нова међународна констелација хладног рата и европских интеграција, која ће дати оквир за њихово будуће деловање. Најважније партије о којима говоримо су италијанска Демократијска партија (*Democrazia Cristiana*, DC), немачка Хришћанско-демократска унија (CDU) заједно са сестринском партијом Хришћанско-социјалном унијом (CSU) из Баварске, затим француски Народни републикански покрет (MRP), Аустријска народна партија (OVP), Хришћанска социјална народна партија Швајцарске (SKVP), белгијска Хришћанско-социјална партија (CVP/PSC), холандске Католичка народна партија, Антиреволуционарна партија и Хришћанска историјска унија, које су се 1980 стопиле у Хришћанско-демократски апел (CDA). Шпанија и Португалија, иако традиционално јаке католичке земље, већи део овог периода провеле су под фашистичким диктатурама Франка и Салазара, а након демократизације, тамо нису формиране хришћанско-демократске партије, већ су припадници деснице формирали више конзервативне партије које носе име Народних партија и које јесу чланови Европске народне партије. Грчка Нова демократија има елементе хришћанско-демократске партије такође, но она је активна тек од 1974, након укидања диктатуре.

У источној Европи било је покушаја после Другог светског рата такође да се на католичкој традицији формирају ХД партије, али је са комунизмом тај талас прекинут.² Након обнављања партијског плурализма, било је покушаја формирања или обнове партије те провинцијенције, но без већих успеха. Већина десних партија у почетку је деловала под јаким утицајем англоамеричке конзервативне и либертаријанске традиције, да би током последњих десетак година десне партије преузимале популистичке и протестне позиције уз велику подршку римокатоличког становништва, иако не и саме цркве.

Најбољи компаративни преглед одлика ХД партија може се наћи код Пелинке.³ Он полази од одвајања народних партија, које по *кеч ол* („catch all”) принципу покушавају да заузму централну, „националну” позицију на партијском спектру и класних, идеолошких или филозофских, идеолошких партија са друге стране. ХД су очигледно по својој конфесионалној природи полазиле из ове друге перспективе, али су у пракси заправо с временом све више еволуирале ка позицијама народњачких партија, односно ка центру и десном центру. С друге стране, оне никад нису достигле ону масовност и број чланова које су имале социјалдемократске партије. Оне су углавном биле гласачке а не партије чланова, уз неколико изузетака. Највећи број чланова достигла је италијанска Хришћанска демократија 1963 године, 1.630.000. Осим ње је само још белгијска ЦВП имала одлике чланске партије (од шездесетих је и ЦДУ кренула у том правцу), док је највећу густину чланства имала ОВП, и то пре свега захваљујући корпоративној основи организације коју је наследила из предратног периода.

Занимљиво је да су после рата демохришћани настојали да праве радикалан отклон од католичких партија из међуратног периода, иако су јасно баштиниле ту традицију, бираче, социјалну основу па чак и ону организациону. Међутим, сматрало се да су многе од тих партија дискредитоване (*Центрум* је нпр. 1933. гласао за Хитлерове декрете којима је укидана демократија).

Питање односа према конфесионалној природи је све време било једно од најважнијих. Постојала је дилема да ли се делимично оградити од тог наслеђа како би се изашло у сусрет новим бирачима, пре свега секуларним и интерконфесионалној популацији, што би водило ризику да се изгуби дистинктивна одлика, па и традиционални бирачи, или се више везивати за велико Х чиме се сужавао простор деловања. МРП је била најуспешнија у излажењу ка ширим слојевима (између осталог и због чињенице да није имала *хришћанска* у називу), па су за њу подједнако гласали и радници, и сељаци, и samozапослени, и млади. Већина партија је лавирала од шездесетих, да би од седамдесетих углавном клизили ка оној првој стратегији, губећи много од свог основног идентитета и програма, пре свега кад су у питању вредности, однос према породици, абортусу, контрацепцији, браку итд. У прво време деловања то су, међутим, биле најважније битке које су водили: Пелинка даје примере деловања ОВП у Аустрији током спорова о Конкордату са Ватиканом, или пример

² Ово је предмет зборника Kosicki, Lukaszewicz, (2018).

³ Pelinka, (2004).

сукоба у Белгији око државног финансирања католичких школа у периоду 1954–1958.

У погледу економске и социјалне политике, ХД странке су такође имале знатну еволуцију током пола века. Не сме се заборавити да је хришћанска демократија од почетка настала као критика либералног индивидуализма и *laissez-faire* схватања економије. Стога су корпоративизам и разни облици хришћанског социјализма и социјализације привреде увек били део ове традиције између два рата. Тако је ЦДУ у свом првом програму после рата, написаном 1947. још увек заступала корпоративизам и хришћански социјализам. Међутим, већ 1949. године у новом програму наглашава се социјално-тржишна привреда која постаје оквир за разумевање економског система грађеног у другој половини двадесетог века у западној Европи. Лудвиг Ерхард, као министар финансија а затим и премијер, уз помоћ интелектуалне и саветничке подршке Милер-Армака, Репкеа, Ојкена и других великих мислилаца поставио је ефикасан привредни систем који је Немачку (а затим и Европу) обновио и уздигао до високог нивоа благостања и социјалне заштите. У Италији су ову линију (уз подршку Де Гасперија) гурали и спроводили Луиђи Еинауди и Ђузепе Пеља, а касније и сам премијер. Сматра се да су њихове одлучне протржишне реформе после рата поставиле основу за италијанско економско чудо. У Француској је Жак Ријеф, још један члан *Монт Пелерин клуба* који је од 1958. био Де Голов саветник, играо велику улогу у промовисању социјал-тржишне привреде.

Како Кајзер примећује,⁴ они су сви кренули од католичке традиције супсидијарности, централног места породице и ограничавања државног деловања у привреди, да би с временом све више клизили ка мешовитој економији са све већом државном интервенцијом, национализацијама великих инфраструктурних предузећа, стварањем великих државних корпорација и државе благостања са великим јавним службама. Посебно ваља истаћи како су у исто време градили унутрашње јединствено европско тржиште, истовремено промовишући високе царине и протекционизам према трећим земљама. Кајзер говори о „протекционистичкој хармонизацији” пољопривреде, али и угља и челика. Пољопривреда и данас има повлашћено место у буџету ЕУ и то је велико наслеђе ХД партија и традиције.

Не ради се само о класичним безбедносним разлозима очувања основе за исхрану у случају рата, већ о борби за одбрану и очување села, јер је по ХД оно здравије и спречава пауперизацију и централизацију живота у држави. Почев од осамдесетих година, и ХД партије су кренуле да се прилагођавају трендовима деконструкције државе благостања, али то је у Европи ишло далеко спорије и умереније него у англоамеричком свету. У неким сегментима (као што су пензионе реформе) направљени су међутим озбиљни резони. Због старења становништва константно се помера граница за одлазак у пензију, а просечне пензије су у свега пар деценија са нивоа од 80% просечне плате снижене на испод 50%.

⁴ Kaiser, (2014).

Две најважније партије свакако су италијанска ДЦ и немачка ЦДУ. До 1958. године, за време Четврте француске републике, значајно место је имала и француска МРП, али након Де Головог повратка на власт и формирања Пете републике она је изгубила свој утицај и недуго затим се распала. Њено велико наслеђе је иницијатива за угаљ и челик, односно Шуманов план који је предложио њихов тадашњи лидер, министар спољних послова Француске Роберт Шуман. Сада ћемо кратко изложити историју ове две највеће партије, јер то изванредно илуструје сложеност самог феномена ХД и дилеме са којима су се све ове партије суочавале. На крају ћемо подсетити и на историју и резултате њихове институционализоване сарадње, данас оличене у Европској народној партији која већ две деценије у континуитету има највећи број посланика у Европском парламенту и даје председнике Европске комисије.

Италијанску Хришћанску демократију формирала је група људи које је већ 1943. почео да повезује Алчиде де Гаспери. Тицијана ди Мајо⁵ скреће пажњу да је он био члан прве делегације Народне партије коју је Дон Стурцо одвео у посету немачкој Партији центра 1921. године. Занимљиво, на том самиту упознао је и Конрада Аденауера, а ово познанство ће бити један од темеља хришћанско-демократске обнове западне Европе после Другог светског рата.

Италијанска ХД је била најмоћнија партија ове врсте у Европи, која је у континуитету била на власти 45 година. Цена за ту снагу била је изразита унутрашња сложеност која је више пута доводила партију на ивицу пуцања, али су је опасност од комуниста и синекуре од тога сачувале. У светлу изузетно јаке Комунистичке партије Италије, ХД је уз велику помоћ цркве и западних савезника (често и мафије) успела да обједини различите групе и да на кључним изборима 1948. освоји власт и спречи комунисте да преузму државу. Све време их је, међутим, опседало питање како да се смањи утицај комуниста и како да се земља модернизује упркос њиховој снажној опозицији. Залагање за улазак у НАТО и за европске интеграције великим делом је било подстакнуто идејом да се тиме смањује простор за комунисте (занимљиво, управо су лидери леве фракције унутар партије, Фанфани и Моро били најгласнији у томе).

Де Гаспери је окупио неколико врло разнородних група. Била је ту најпре група која је са њим била у Италијанској народној партији (Гронки, Пеља, Пићони, Шелба, Сењи). Затим се прикључила утицајна група професора из Федерације католичких универзитета Италије, међу којима с били Моро, Андреоти и Ла Пира, али и група професора са миланског Католичког универзитета светог срца окупљених око Досетија који ће бити главни Гасперијев опозиционар у партији. Коначно, дошла је и важна група потекла из организације *Гвелфи*, католичког покрета отпора, у којој су били Фанфани и Бонтадини.⁶

Нити је Ватикан желео чисто католичку партију, нити је Де Гаспери хтео да прави конфесионалну организацију. Од почетка се ишло на што ширу организацију која је требало да обухвати све класе и да допре до свих бирача, иако

⁵ Di Maio, (2018).

⁶ Masala, (2004), даје одличну кратку историју ове партије, са нагласком на разним струјама (corrente).

се одредница хришћанско одржала у имену. Но огромну улогу у првих десетак година рада имала је Католичка акција. Мазала указује на то да су сви лидери (осим оних који су дошли из Народне партије) били део Католичке акције, која је 1946. имала чак два и по милиона чланова и одиграла велику улогу на првих неколико избора. Лидер омладине Католичке акције Луиђи Ђеда захтевао је ближу сарадњу са осталим антикомунистичким групама, као што су монархисти и неофашисти, као и јаче истицање католичког елемента. Де Гаспери и црква су добро балансирани између тих захтева и комунистичке опасности, што је довело до победе 1948, али и тзв. Операције Стурцо, када су за важне изборе за управљање Римом 1952. године преко Ђеде направили савезништво са радикалним десничарима. Досети је у том периоду био вођа леве фракције у партији. Аминторе Фанфани, који је после Гасперија преузео странку, почео је да прави јаку партијску организацију, те је преко управљања јавним сектором и предузећима обезбедио партији засебну економску основу, што јој је обезбедило слободу деловања и у односу на Католичку акцију и у односу на цркву.

Други велики идеолошки сукоб између различитих струја био је око економске политике, када је Пеља 1951. изашао са програмом мера тржишних реформи. Оне су спроведене уз отпор синдиката, Досетија и леве струје, али су већ крајем педесетих резултати били уочљиви. Каснији вођа десне струје у партији био је протржишни Ђулио Андреоти, премијер државе у више наврата и симбол њиховог каснијег контроверзног периода сраслости са државом, повезаности са мафијом, коришћења контроверзних мера из корпуса Операције Гладио, отмице и убиства Алда Мора, вође леве фракције и тадашњег премијера Италије. Мазала указује на то да од шездесетих година долази до класичне бирократизације партије, када све гори људи долазе на истакнута места и када се сем антикомунизма губе вредносне основе партијског деловања.

Други део приче је земљишна реформа коју су спровели, као и формирање посебне институције Каза мецођорно за обнову и развој југа Италије, који је у економском погледу страховито заостајао у односу на остатак земље.

Што се тиче европске политике, Де Гаспери је био један од иницијатора помирења са Немачком, увођења Немачке у клуб равноправних одмах после рата и радикални подржавалац Шумановог плана (као и НАТО). Фанфани и Моро већ имају више задршке ка тим процесима и заправо се од тада ХД много мање бавила општим европским пословима и интеграцијама него сложеним унутрашњим проблемима и односима. Били су веома резервисани према Јелисејским споразумима из 1963. (само је Шелба имао разумевања за Де Голову политику, док је Фанфани 1962. одбио позив Француске за ближу билатералну сарадњу). Начелно су подржавали улазак Британије и земаља ЕФТА у ЕЕЗ, као вид противтеже немачко-француској доминацији.

Треба поменути и неразјашњену епизоду са убиством премијера Алда Мора за које су тада оптужени припадници Црвених бригада, да би се касније открило како је у питању опет била Гладио структура. Постојале су спекулације да се Моро припремао за историјско национално помирење са комунистима, те да је због тога елиминисан, а да је било веома zgodно да се за то управо оптуже комунистичке екстремистичке организације.

Када је 1990. срушен комунистички свет и када су нестали и италијански комунисти, нестало је и фактор који је разнолике групе одржавао у истој партији. Почео је процес распада, да би се оно што је остало 1994. преименовало у некадашњу Италијанску народну партију. С временом су све фракције некадашње ХД изгубиле сваку релевантност у италијанској политици.

Други важан пример, странка која након краја хладног рата не само да није нестала већ је добила још већу важност, јесте немачка ЦДУ. ЦДУ је од 2005. до данас убедљиво најважнија политичка партија у Европи, а током последњих десетак година, након избијања последње велике глобалне финансијске кризе, лидер ове партије, Ангела Меркел, доноси све најважније одлуке о питањима европске економије и спољне политике. Но, стварање ове партије у другој половини четрдесетих година било је далеко од обећавајуће будућности.

Немачка је била окупирана, подељена и унижена, а немачки народ побеђен и збуњен у погледу тога каква га будућност очекује. Није случајно што је процес враћања Немаца ишао преко римокатоличке линије. Тада је веома раширена била слика о две Немачке (коју Волфрам Кајзер с правом побија), о томе како је Хитлер наводно изданак пруске, јункерске, милитаристичке, протестантске традиције, док је са друге стране постојала Немачка јужне, рајнске, католичке, грађанске и универзалистичке традиције коју сада треба подићи и реафирмисати, да би се преко ње цео немачки простор реинтегрисао у западни свет. У сваком случају, ЦДУ је настао као лабава мрежа у којој су далеко преовлађујући били католици, иако је номинално од почетка постојала тежња ка интерконфесионалности. Иако су касније протестанти у већем броју улазили у чланство, занимљиво је да бројчана надмоћност католика никада није престала!⁷ ЦДУ је јавно критиковала нацизам, централизацију, национализам, милитаризам и од почетка градила програм у коме су европске интеграције биле шанса за пуни повратак Немачке у европске оквире.

Компликовани процес дешавања на католичком политичком простору у првих десетак година после рата може се пратити кроз одличну студију Ноела Керија⁸. Агонија и коначно одумирање Партије центра трајало је још извесно време после рата, да би се ЦДУ педесетих (а посебно након 1953) искристалисао као једина релевантна странка на простору десног центра. Настали су као синтеза политичког католицизма и либерално-конзервативних елемената из протестантске политичке традиције. Фактички се њихова историја може посматрати као историја три дуга таласа владавине. Први је почео после рата и потрајао све до избора из 1969, када су први пут отишли у опозицију. Вратили су се са Хелмутом Колом 1982 и на власти остали све до 1998. године. Већ 2005. почео је трећи период, обележен са четири мандата Меркелове.

Све до 1967. када уведе генералног секретара, партију је карактерисала лабава, децентрирана организација и релативно мали број чланова. Упркос томе су 1957. освојили апсолутну већину (тада су први пут изашли у коалицији

⁷ Pelinka, (2004), стр.186.

⁸ Cary, (1996).

са ЦСУ). Лапенкупер⁹ наглашава да су педесетих у чланству доминирали самозапослени и припадници средње класе, а да је било мало радника. Но крајем педесетих почиње нестајање хришћанске димензије из политичког програма и странка креће ка *кеч ол* позицијама. Овај први период свакако је обележио оснивач и дугогодишњи канцелар Конрад Аденауер, који је својим ауторитетом, међународним и унутрашњим угледом покривао и непопуларне мере као што су биле Ерхартове тржишне реформе, увек мало преко мере онога што би католици у Немачкој могли да прихвате. Велика вододелница била је 1963. година, када је Аденауер потписао Јелисејске споразуме са Аденауером улазећи у пројекат који је фактички за циљ имао еманципацију ЕЕЗ и Европе од америчког протектората. Американци су аутоматски подстакли побуну у ЦДУ, споразум је саботиран у Бундестагу и Аденауер је био принуђен да се повуче са чела владе и ЦДУ. Иако је покушао све што може да до тога не дође, наследство га је бивши министар финансија Лудвиг Ерхарт, који је водио атлантистичко крило у странци. Он ће на том месту остати до 1966, промовишући функционалистичко виђење ЕЕЗ, за разлику од Аденауера који је био за што јаче институционално организовање заједнице. Ерхарт је такође прихватио велике концесије Француској у пољопривредној политици, но поред свог доброг односа са прекоатлантским партнерима, у земљи је (као и у Европи) бивао све више изолован и неомиљен.

Године 1966. Ерхарт је смењен, а партија се приближила економском програму СДП-а, што је укључивало економско планирање, „глобалну контролу” и сличне нове мере социјализације привреде. Владу је формирао Курт Георг Кизингер и водио је до наредних избора 1969. Тек након одласка у опозицију, ЦДУ почиње озбиљно да се бави својом организацијом и изградњом шире партијске инфраструктуре. До 1983. било је 735.000 чланова. Године 1978, након непријатног искуства са ЦСУ која је претила да прошири свој рад на територију целе Немачке, ЦДУ доноси први свеобухватни програм. Нагласак је на породичној политици, социјално-тржишној привреди и европским интеграцијама. Приметан је био покушај повратка изворним коренима и хришћанско-демократским вредностима. На основу тих ставова, бирачи су им 1982. вратили поверење и омогућили формирање владе. Кол је кренуо са тржишним реформама, дочекао крај комунизма и припремио и извео уједињење две Немачке. То су и године константног раста немачке привреде и њеног генералног успона у Европи и свету.

После 16 година на власти, међутим, нове генерације бирача тражиле су промене и ЦДУ је 1998. завршила у опозицији. Наредне године обележила је велика афера током које је Кол признао да је странка имала тајне фондове, али је одбио да разјасни одакле су паре стизале. Године Шојблеовог вођења странке обележила је ова афера и оптужбе за корупцију, па је већ 2000. године Ангела Меркел преузела странку. Због свега што се дешавало, на наредним изборима је одлучено да заједнички кандидат за канцелара буде шеф ЦСУ Едмунд Штојбер. Већ 2005. Меркелова се, међутим, сама кандидовала и освојила први од своја четири мандата.

⁹ Lappenküper (2004), стр. 22.

ЦДУ је дакле настала као покушај парије да уђе у клуб центлмена, да би с временом постајала све значајнија у том клубу а завршила као његов апсолутни лидер, од кога данас све зависи на просторима Западне и Централне Европе. Данас су они главни носиоци европских интеграција, сачували су евро, очували мир на континенту пацификујући украјинску кризу, развијају стратешко енергетско партнерство са Русијом итд. Највеће критике Меркелова међутим трпи због такозване политике „отворених врата”, због које је само 2015. у Немачку ушло преко милион имиграната. То је данас велики предмет спора са партнерима из ЦСУ, и нешто што Меркелову чини лаком политичком метом.

Чланак ћемо завршити вредним увидима Фрејзера Данкана о разлозима постепеног пада ХД партија током деведесетих.¹⁰ Он је веома добро уочио важне трендове у промени становништва, класне припадности и других параметара због којих ХД партије имају проблеме, као и нове политичке изазове који су условили њихов генерални пад од почетка деведесетих година. Данкан се фокусира на три најважније традиционалне ХД странке, које делују након пропасти италијанске партије истог имена: ЦДУ, ОВП и холандски ЦДА. Он полази од стандардних претпоставки да су за пад подршке ових странака одговорни пре свега општи пад религиозности на западу, али и нестанак комунистичке опасности. Но у својој основној тези овај аутор тврди да постоји читав низ других разлога повезаних са унутрашњом динамиком ових партија и њиховим односима са окружењем.

Један од тих разлога је бројчано смањење припадника главних друштвених група које су их подржавале, као што су сељаци, верници и samozапослени, па су због тога морали да иду у сусрет белим оковратницима, односно запосленима у јавној управи, средњој класи итд, што је опет повлачило прилагођавање програма и јавног дискурса. Овај процес није увек доносио резултате. Јако тешко су долазили до младих и до припадника савремене урбане средње (постмодерне) класе.

Други велики изазов је појава озбиљне конкуренције на десници (посебно у Аустрији и Холандији са ФПО и Болкенстајновом ВВД; ЦДУ ће свој проблем у виду АФД добити тек после 2012). Као и ЦДУ средином деведесетих, обе партије су мењале програме у правцу прилагођавања ветровима тржишних реформи и смањења социјалних давања (питања буџетског дефицита, пензија и незапослености). ЦДУ је од 1993. почела да се залаже за дерегулацију, а ЦДА је себи дозволила хибрис залагања за укидање минималне наднице, што је био шок за њихове традиционалне бираче. То је довело до озбиљних губитака на изборима, па су крајем деценије вратили традиционалне елементе социјалне државе у програме. Појава Зелених је угрозила покушај да се из хришћанске перспективе заснује еколошки програм којим су желели да привуку млађе и образованије бираче.

Највећи изазов су добили на имиграционом питању. Слично као ФН у Француској, ФПО у Аустрији је читаву стратегију базирао на заустављању

¹⁰ Види, Duncan, (2006).

имиграције и са тим програмом је прешао 20% подршке. То је натерало и ОВП, као и друге партије десног центра, да прихвати програме за заустављање имиграције. Јавила се појава која ће две деценије касније постати опште место: партије десног центра, које су увелико вредносно отклизале ка левици, због успона радикалне деснице почињу да кооптирају њихове програме, реторику и мере за заустављање имиграције. Уз то су прихватили и теме безбедности, борбе против криминала и несигурности које су ишле у пакету са антиимиграционом реториком. Но док су се они премишљали око ових програма, конкуренција је већ приграбила знатан део бирача.

Као још један узрок пада, Данкан наводи велике унутрашње сукобе фракција које су тражиле различите програме и мере. У ЦДА је био велики сукоб око економске политике и тек је донекле Схефер 1997. обновио јединство и смирио страсти. У ОВП је било сукоба око коалиционе стратегије: Бусек је водио либералније крило које је нагињало ка зеленима и социјалистима, док је традиционално крило *челичних шлемова* од почетка било за коалицију са ФПО¹¹. У ЦДУ је постојао традиционални сукоб између бизнис и социјалног крила странке, али је Колова харизма све то покривала. Коначно, још један важан разлог пада јесте недостатак доброг и харизматичног лидера. Кол је деведесетих већ увелико био на измаку снага и требало је времена да се после тога партија консолидује са новим вођом. ОВП је такође лутао, да би се тек са Шиселом консолидовао и зауставио пад. Највећи проблеми су били у ЦДА, која је након Луберсовог повлачења 1994 запала у низ криза. Након дванаест година на власти отишли су у опозицију. Схефер није имао довољно харизме и на изборима 1998. странка је освојила само 18% гласова. Опоравак је почео тек са враћањем традиционалнијим позицијама и избором новог харизматичнијег лидера Болкенендеа. Тако је ЦДА у наредних десет година поново преузела власт у Холандији.

Данкан је са правом закључио свој текст указивањем на то да пад није био неизбежан и да су га великим делом иницирали и субјективни чиниоци. Наредна деценија је показала да су се све партије опоравиле и на велика врата вратиле у власт. ЦДУ од тада држи место премијера, ОВП је у континуитету на власти, а ЦДА је читаву деценију после 2000. био на челу Холандије. Нова криза десила се тек у овој деценији, у нешто другачијим глобалним околностима.

Треба на крају указати на то да ХД снаге и партије имају и свој континуирани европски оквир деловања. Тиме се посебно бавио Волфрам Кајзер.¹² Већ у марту 1947. године у Луцерну се окупила група политичара која је представљала настајуће хришћанско-демократске групе и партије. Они су обновили предратне везе католичких политичара и дебатовали о будућности Европе и

¹¹ Све ово ће се поновити после две деценије, када ће на крају заправо због имиграционог питања победу у странци однети конзервативнија струја са Курцом на челу, која ће раскинути коалицију са СДП и формирати је са Слободарима уз давање места министра полиције генералном секретару ФПО Киклу.

¹² Kaiser, (2014), као и у познатој књизи Kaiser, (2007), *Хришћанска демократија и извори Европске уније*.

европских интеграција. Наравно, питање Немачке било је једно од најважнијих. Тако је у Луцерну формирана прва међународна хришћанско-демократска организација под називом Нове међународне екипе (*Les Nouvelles équipes internationales*). Почетна подела била је на француски МРП и белгијски ПСЦ с једне стране, који су хтели мање хришћанства и мање везе са Ватиканом, и германске СКВП, ЦДУ, ОВП и италијанску ХД са друге стране, који су били за више конфесионални модел и јаче програмско повезивање. До педесетих није могло да дође до договора, па су прихватили да НЕИ остане општи форум са минималним заједничким садржаоцем.

Са падом значаја МРП, нестала је препрека за ближе повезивање. Значајно је и да 1954. у НЕИ улазе и обе холандске протестантске партије. Године 1965. појачава се сарадња и група прераста у ЕУЦД (Европска унија хришћанских демократа). У међувремену су све значајнији били редовни сусрети генералних и организационих секретара који се све озбиљније баве разменом искустава око стварања инфраструктуре, кориговања програма, употребе радија, телевизије и креирања медијске слике. Од 1970. јача међусобна сарадња, што је 1976. резултовало прерастањем у ЕПП, Европску народну партију, и доношењем првог заједничког програма две године касније.

У међувремену је постојао озбиљан сукоб око односа са конзервативним партијама, посебно из Британије, Скандинавије и бивших јужноевропских диктатура. Око питања проширења Уније углавном су били против Де Гола и подржавали су улазак Британије и јаче везивање за Америку. Године 1999. ЕПП се проширила и британским торијевцима и осталим припадницима групе Европске демократе, након чега су постали највећа парламентарна група у Европском парламенту. Савез је трајао десет година, након чега су 2009. торијевци уз пре свега источне конзервативне партије напустили ЕПП-ЕД групу и формирали свој посланички клуб. ЕПП је и даље, пре свега због немачког утицаја, најважнија политичка снага у Европи која има своју фондацију, посебне секције и солидно координише рад својих чланица. Већ је обичај међу њеним чланицама да једна другу подржавају на домаћим изборима. Овај савез опстаје упркос проблемима и полако напредује у конфедерацију од које сви имају користи.

Ако се схвати да је златно доба ХД био период борбе са комунизмом, данас нас посебно занима шта је то што ХД као систем вредности нуди Европи и свету у наредном веку. Шта је ХД данас, који су њени циљеви, у којој мери је остала посвећена својим изворним програмима, да ли су то данас народњачке партије или су и даље ХД и тако даље.

Литература:

1. Bratt, D, J, (1998), *Abraham Kyper, A Centennial Reader*, Wm. B. Eerdmans publishing
2. Van Kersbergen, K, (1995), *Social Capitalism: A Study of Christian Democracy and Welfare State*, Routledge
3. De Gasperi, A, (1984), *I Tempi e gli uomini che prepararono Rerum Novarum*, Vita e Pensiero, Milan

4. Di Maio, T, (2018), "Alcide de Gasperi and Konrad Adenauer: A New Approach", P.H. Kosicki, S. Lukasiewicz (eds.), *Christian Democracy Across the Iron Curtain*, Palgrave Macmillan
5. Duncan, F, (2006), "A Decade of Christian Democratic Decline: The Dilemmas of the CDU, OVP and CDA in the 1990s", *Government and Opposition*, vol 41, No 4, pp 469–490.
6. Durand, J. D, (1995), *L'Europe de la Démocratie Chrétienne*, Edition Complexe, Paris
7. Ivanov, S, S, (2016), „Христјанска демократија: Идеологија и политика», *Vestnik Povolžskogo instituta upravljenja*, br 1(52), str. 114- 121.
8. Ђурковић, М, (2007), *Konzervativizam i konzervativne stranke*, Službeni glasnik, Beograd
9. Kaiser, W, (2007), *Christian Democracy and the Origins of European Union*, Cambridge University Press.
10. Kaiser, W, (2014), "Transnational Christian Democracy: From the Nouvelles Equipes Internationales to the European People's Party", M. Gehler, W. Kaiser (Eds), *Christian Democracy in Europe Since 1945, vol 2*, Routledge
11. Kaiser, W, (2018), "Introduction: From Siege Mentality to Mainstreaming? Reasercing Twentieth-Century Christian Democracy", P. H. Kosicki, S. Lukasiewicz (eds.), *Christian Democracy Across the Iron Curtain*, Palgrave Macmillan
12. Kalyvas, S, N, (1996), *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Cornell University Press
13. Kornvel, Dž, (2000), *Hitlerov papa*, Službeni list SRJ, Beograd
14. Lappenküper, U, (2004), „Between Concentration Movement and People's Party: The Christian Democratic Union in Germany", M. Gehler, W. Kaiser (Eds), *Christian Democracy in Europe Since 1945, vol 2*, Routledge.
15. Leonardi, R, Wertman, D, (1989), *Italian Christian Democracy: Politics of Dominance*, Palgrave, Macmillan.
16. Masala, C, (2004), „Born for Government: the Democrazia Cristiana in Italy", M. Gehler, W. Kaiser (Eds), *Christian Democracy in Europe Since 1945, vol 2*, Routledge
17. Naugle, D, (2001), *The Lordship over the whole of life: An Introduction to the Thought of Abraham Kuyper*, Friday Symposium. Dallas Baptist University. February 2, https://www3.dbu.edu/naugle/pdf/abraham_kuyper.pdf
18. O'Saliven, N, (2008), *Konzervativizam*, Ukronija i Centar za konzervativne studije, Beograd
19. Pelinka, A, (2004), „European Christian Democracy in Comparison", M. Gehler, W. Kaiser (ur.), *Christian Democracy in Europe Since 1945, vol 2*, Routledge
20. Pombeni, P, (2006), „Идеологија кршћанске демократије", Michael Freeden (ur.), *Političke ideologije – novi prikaz*, Algoritam, Zagreb
21. Fogarty, M, (1957), *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*, University of Notre Dame Press.
22. Hase R., Šnajder H., Vajgelt K., (ur.), (2005), *Leksikon socijalno-tržišne privrede*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd
23. Carlson, A, (2007), *Third Ways*, Intercollegiate Studies Institute
24. Cary, N, D, (1996), *The Path to Christian Democracy: German Catholics and Party System from Windthorst to Adenauer*, Harvard Unviersity Press, Cambridge

CHRISTIAN DEMOCRACY AFTER THE SECOND WORLD WAR

Summary: In this paper, the author deals with the development of Christian democracy after the Second World War in Europe. The emphasis is on the functioning of key political parties. The emergence and development of the Italian party Christian Democracy and the German Christian Democratic Union have been specifically addressed. The author shows how the programs, structure and orientation of these parties have changed. The second part of the article deals with the functioning and problems of key HD parties after 1990, such as the CDU, the Austrian OVP and the Dutch CDA. Finally, a brief overview of the history of the European framework for the co-operation of these parties is given. It led to the formation of the EPP, which is still the most important group in the European Parliament, and has been keeping the place of the President of the European Commission for two decades.

Key Words: Christian Democracy, Catholicism, Europe, Communism, Political parties

